

УДК 7.072.2

Шнуренко Т. В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ СОРОЧКИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «НАРОДОЗНАВЧІ ЗОШИТИ» (ЛЬВІВ)

А Українська традиційна сорочка має яскраво виражений знаковий характер, несе в собі статевовікову, соціальну, естетичну та професійну ознаки. Поглиблене вивчення цього універсального одягу на сторінках видань етнологічного та етномістецтвознавчого напрямку, а саме «Народознавчі зошити» (Львів), є вагомим внеском у дослідженні традиційної культури України. Частина статей цього видання присвячуються дослідженню народного костюма Карпатського регіону: виготовленню матеріалів, традицій крою, пошиття, декорування, кольоровій гаммі, регіональних особливостей, обрядовій функції народного костюму та його елементів, основним з яких є традиційна сорочка.

Ключові слова: традиційна сорочка; дослідження; «Народознавчі зошити»; журнал; Карпатський регіон

Актуальність проблеми. Досліджуючи те чи інше питання в будь-якій галузі науки, обов'язково звертаємось до періодичних видань відповідного спрямування. У цій розвідці неабиякими помічниками є періодичні видання, в яких сконцентровано та постійно поновлюється багато цінної інформації. Одним із провідних журналів у напрямку дослідження традиційної сорочки є журнал-двомісячник «Народознавчі зошити» Інституту народознавства НАН України (м. Львів).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У контексті вивчення традиційної сорочки, як одного з основних елементів традиційного одягу українців, на сторінках провідних українських видань етнологічного та етномістецтвознавчого напрямку, а саме «Народознавчі зошити» (Львів) і «Народна творчість та етнографія» (з 2011 р. – етнологія), неодноразово публікуються праці знаних і молодих науковців України та зарубіжжя.

У журналі «Народна творчість та етнографія» широко висвітлюється питання дослідження традиційного вбрання Карпатського регіону. Це статті Я. Прилипка, М. Костишиної, А. Патрус-Карпатського, А. Поріцького, Л. Шевченка, О. Командирова, О. Полянської, Я. Кожолянка. Науковці Т. Ніколаєва та Т. Кара-Васильєва публікують статті про дослідження традиційного одягу Карпатського регіону та Середньої Наддніпрянщини. Виходять роботи науковців: В. Борисенко (досліджується традиційний одяг Поділля), Г. Стельмащук (Житомирщина), Л. Пономар (Полісся), Л. Чайковської (Волинь), Т. Агафонова (одяг болгар), М. Битке (румунський народний костюм та традиційна сорочка). Роботи дослідників традиційно-

го одягу Карпатського регіону (як і традиційної сорочки) зібрано воедино в статті Т. Шнуренко «Дослідження традиційної сорочки Карпатського регіону на сторінках журналу «Народна творчість та етнографія» (X Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська культурно-мистецька практика в історичній ретроспективі», Рівне, 2014).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Праці українських, зарубіжних учених, науковців діаспори, трибуна молодого дослідника, огляди та рецензії нових публікацій, описи різноманітних фондів, колекцій і рідкісних видань – далеко неповний перелік напрямків публікацій видання «Народознавчі зошити». Вагомою частиною цього наукового доробку є статті, присвячені дослідженню традиційного одягу Карпатського регіону та, зокрема, сорочки. Вивчення та розгляд цих досліджень в одній роботі дає можливість проаналізувати, провести паралелі, виявити відмінності та водночас об'єднати всі вектори досліджень традиційної сорочки конкретного регіону, що публікуються у цьому науковому виданні.

Постановка завдання. Об'єктом пропонованого читачеві дослідження є статті, опубліковані в журналі-двомісячнику «Народознавчі зошити» Інституту народознавства НАН України (м. Львів), які присвячені вивченню складової українського традиційного строю – сорочки (Карпатський регіон). Роль журналу у висвітленні питань дослідження сорочки українців та інших етнічних груп Карпатського регіону, є значущою та ще не ставала предметом дослідження.

Вклад основного матеріалу дослідження. У 1998 р. у журналі «Народознавчі зошити» публікується праця «Етнографічні особливості Лемківського

одягу XIX – 40-х рр. XX століття». Т. Гонтар своє дослідження базує на зібраному впродовж 1983–1987 років експедиційному матеріалі. Посилаючись на роботи українських, польських і словацьких дослідників: І. Вагилевича, В. Поля, А. Торонського, Я. Головацького, І. Коперницького, Ф. Вовка, Р. Райнфуса, Я. Олейник, В. Носальова та ін., авторка дослідила чоловічі та жіночі комплекси народного одягу лемків – польських переселенців, які проживають на території Закарпатської, Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей. У цьому контексті, як один із важливих елементів одягу, була досліджена й сорочка [1, с. 619].

Аналізуючи експедиційний матеріал, Т. Гонтар подає місцеві назви сорочок лемкинь: «опліча», «станча», «чохлак». У селах північної Лемківщини сорочку називали «кошеля» (від польського «кошуля»). Авторка описує традиційний тип сорочки з двох частин – «подолка» і «спідника», і подає його, як давній [1, с. 620]. Така сорочка «до підточки» характерна для всієї території України. Усі дослідники народного одягу сходяться на думці, що шилась вона з міркувань заощадливості з двох видів полотна: з грубішого – низ, з тоншого – верх. Т. Гонтар, користуючись загальними принципами характеристики сорочок, поділяє їх за принципами крою: уставкові (з прямокутними вставками на плечах) та з цільнокроєним рукавом. Досліджуючи ареали побутування, Т. Гонтар зазначає, що уставкові сорочки побутували в східній частині Лемківщини – Лиському та Сяноцькому повітах, на території Словаччини – в Земплінській жупі. На решті території Лемківщини побутували сорочки з суцільнокроєним рукавом [1, с. 620]. Описуючи ці сорочки, дослідниця виокремлює характерну ознаку цих сорочок – густі зборки навколо шиї та манжетів – «рями». Як локальний варіант, траплялися сорочки з розрізом пазухи збоку (традиційно – посередині), по лінії з'єднання станка з рукавом. Рукава жіночих сорочок викінчувалися вузькими (східна частина) або широкими (центральна та західна Лемківщина) манжетами. Як стверджує Т. Гонтар, під впливом словацької моди в 20–30-х роках (XX ст.) змінюється довжина та ширина жіночих сорочок, а завдяки впливу польських традицій з'явилися накладні коміри – «кризи», «кризки». Сорочки західної Лемківщини традиційно прикрашалися тканиям, на решті території сорочки декорували вишивкою. Місцеві техніки вишивки: хрестик, ланцюжок, стебнівка, козлик. Колір вишивок переважно червоний [1, с. 621].

Досліджуючи чоловічі сорочки лемків, дослідниця Т. Гонтар характеризує їх, як тунікоподібні та уставкові. Як і в місцевих жіночих сорочках, чоловічі уставкові сорочки густо призбирувалися довкола коміра, розріз був спереду, лише в селах Горлицького та Сяноцького повітів до XX ст. збереглися чоловічі сорочки з розрізом на спині. Т. Гонтар зауважує, що чоловічі сорочки традиційно шилися не дуже довгими – трохи нижче пояса і вбиралися в штани. Згідно з польовими дослідженнями авторки, вже на початку XX ст. у цій місцевості старші чоловіки носили довгі сорочки поверх штанів [1, с. 625].

Наступна робота, присвячена дослідженню традиційної сорочки на сторінках журналу «Народознавчі зошити», датована 2007 роком – «Структурні особли-

вості народного костюму Закарпатських бойків». Автори роботи – науковці А. Коприва та Г. Граб, поставили за мету дослідити традиційний костюм бойків на прикладі народного костюма с. Тюшка Межигірського району Закарпатської області. Окрім відомостей про місцевий традиційний костюм, фотоматеріалів, розвідці, використовуються закарпатські народні співанки, які також є інформативним джерелом [2, с. 311]. Дослідники А. Коприва та Г. Граб зазначають, що місцеві сорочки поділяються за принципом: буденні – святкові. Матеріал для пошиття – традиційне льняне або конопляне полотно, горловину та низ рукавів густо призбирували. Щодо жіночих сорочок бойків – розріз на горловині розташовувався з правого боку, зрідка трапляється центральна застібка на чотири ґудзики. Це принцип (розріз праворуч) не має великого розповсюдження та традиційний саме для бойківських жіночих сорочок. На думку А. Коприви та Г. Граб, буденні та святкові сорочки бойків різнилися ще й насиченістю кольорів [2, с. 311]. Для чоловічих сорочок бойків характерні коміри-стійка та відкладний комір, загальноукраїнський принцип декорування вишивкою комір і пазуху. Відрізнялися складнішим орнаментом та яскравішими кольорами сорочки, вишиті для молодих хлопців [2, с. 313]. Окрім українців, у с. Тюшка, як і в багатьох інших урочищах цього краю, проживали угорці, румуни, словаки, євреї. Це вплинуло на формування народного костюма бойків, як і головного його елемента – традиційної сорочки. Що й було зафіксовано науковцями А. Копривою і Г. Граб та проаналізовано у згаданій статті.

У 2014 р. на сторінках журналу «Народознавчі зошити» було надруковано дві статті, присвячені дослідженню традиційного костюма Карпатського регіону та сорочки, як одного із основних його елементів. Автором цих робіт є науковець В. Коцан. У першому номері вийшла його стаття – «Традиційний одяг, як прояв ідентичності етнографічних груп Закарпаття». Автор подає етнографічно-розмежувальні риси та етноідентифікуючі ознаки народного вбрання гуцулів Рахівщини, долинян Закарпаття, особливі та відмінні риси в одязі бойків і лемків Закарпаття [3, с. 83]. Також виокремлено роль іноетнічних запозичень та їхнього впливу на формування і розвиток народного одягу україно-румунського, україно-угорського, україно-словацького етнічних порубіж. В. Коцан характеризує традиційний костюм, у тому числі і сорочки, чотирьох етнографічних районів гуцулів – Ясінянського, Богданського, Рахівського та Великобичківського.

Досліджуючи вишивку гуцулів Рахівщини, науковець В. Коцан зауважує, що для цієї місцевості характерне загальне поширення геометричного орнаменту [3, с. 83]. Зміни у крої, кольоровій гамі та орнаменталізації чоловічих і жіночих сорочок відбуваються паралельно. Зазвичай старі чоловічі «кошулі» вишивалися білими конопляними нитками, лише зрідка червоними, чорними та синіми, а фабричні сорочки мали поліхромну гаму вишивки [3, с. 86].

Одяг великобичківських гуцулів формувался в зоні українсько-румунського та гуцульсько-долинянського порубіжжя. Про це, за дослідженнями В. Коцана, свідчить побутування у цьому регіоні трьох видів жіночої традиційної сорочки: додільної «ушиванки», гу-

цувської сорочки «з уставками» та пізнішого варіанту – «волоської» сорочки. На початку 20-х рр. ХХ ст. під впливом румунських і долинянських традицій у великобичківських гуцулок поширились «волоські» сорочки з прямокутним вирізом горловини. На думку дослідника, у чоловічих сорочках великобичківських гуцулів простежується вплив одягових традицій долинян, гуцулів і румун. Як приклад – чоловічі сорочки, оздоблені поліхромною вишивкою геометричних чи стилізовано-рослинних мотивів [3, с. 86].

У долинян Закарпаття В. Коцан описує шість основних одягових комплексів: тереблеріцький, тересвянський, боржавський, королевський, перечинсько-березнянсько-свалявський та ужанський. Дослідник детально характеризує особливості крою сорочок, як частини традиційного костюму. На думку науковця, сорочки тереблеріцьких долинянок виділялись прямокутною чи квадратною нагрудною частиною («пазухою»), бічними трапецієвидними полами («скосами») та поперечними загинками («гайташами») у нижній частині сорочок і на рукавах, пишною вишивкою на рукавах («заспальниці», «косиці», «рукави»). За спостереженнями В. Коцана, для сорочок тересвянських долинянок характерні прямокутні вирізи горловини, морщення, вузькі воланчики; боржавських волинянок – верхня частина передньої пілки («пазухою») з тканиною смугою («краскою») вверху, орнаментальна композиція вишивки на рукавах. У перечинсько-березнянсько-свалявських долинянок побутували короткі жіночі сорочки з круглим вирізом горловини, вузьким коміром («обшивкою»), довгими широкими рукавами, а з кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. почали поширюватись «опліччя» з короткими рукавами, блузи («візитки») з фабричної матерії. За дослідженнями автора статті, у селах біля міст Ужгорода та Мукачева поширились довгі спідні сорочки («плаття») з відбіленого домотканого полотна. На початку 40-х рр. ХХ ст. в українських селах Ужгородщини під впливом міської моди поширились жіночі блузи («візитки», «лепетянки») [3, с. 88]. Досліджуючи чоловічі сорочки цього регіону, В. Коцан зазначає, що найдавнішим різновидом чоловічої сорочки долинян Закарпаття була коротка сорочка («лайданя») з широкими рукавами, вишита білими нитками («білим по білому») по комірку, розрізу пазухи та збірках у верхній частині рукавів. З кінця ХІХ – на початку ХХ ст. майже повсюдно у долинян набувають поширення чоловічі сорочки з домотканого полотна. Такі сорочки вишивали геометричними орнаментами відтінками білих ниток на комірку, обабіч розрізу та на манжетах. В. Коцан наголошує, що з появою кольорових ниток (початок ХХ ст.) почав змінюватися принцип декорування: кольоровими нитками заповнювали внутрішню площину основних орнаментальних мотивів [3, с. 88–89].

Основою традиційного жіночого вбрання бойків Закарпаття, за дослідженнями В. Коцана, є «опліччя» – коротка сорочка з домотканого полотна, з круглим вирізом горловини, скісним розрізом пазухи з правого чи лівого боку, густозібраною нагрудною частиною, довгими рукавами з пришитими манжетами. У цей період у декоруванні жіночих сорочок бойків поширюється рослинно-квіткові орнаментальні мотиви. Сорочки вишивали натуральними кольорами ко-

нопляних і лляних невибілених і вибілених ниток. Із середини ХІХ ст. у вишивку проникає чорний колір, з другої половини ХІХ – до початку ХХ ст. визначальними були червоний і синій кольори. За дослідженнями автора, відмінності бойківських жіночих сорочок від сорочок долинян, лемків і гуцулів полягали у формах і розмірах окремих орнаментальних композицій, їх розміщенні на сорочці [3, с. 91]. Своє дослідження В. Коцан продовжив описом костюма та сорочки Закарпатських лемків. Традиційна жіноча сорочка – «опліччя», кроїлась з густозібраною нагрудною частиною, скісним розрізом пазухи з правого боку, вузькою пілкою-вставкою у задній частині та підточкою («надшувкою»). На думку науковця, у 20-ті рр. ХХ ст., лемкиню від гуцулки можна було відрізнити лише за способом вишивання на сорочках: лемкині вишивали прямо по полотну, а гуцулки – по уставках [3, с. 93]. Найдавнішим видом чоловічої сорочки бойків і лемків Закарпаття є довга сорочка із пілкою-вставкою збоку, глибоким (15–20 см) розрізом пазухи, довгими рукавами. Отже, за даними картографування народного одягу українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст., В. Коцан виділив і зробив детальний опис дев'яти основних локальних комплексів традиційного одягу та сорочки: гуцульського, тересвянського, тереблеріцького, боржавського, королевського, перечинсько-березнянсько-свалявського, ужанського, бойківського та лемківського, двадцять чотири локально-територіальні осередки та шість «контактних зон» [3, с. 94].

Наступна робота дослідника В. Коцана, опублікована на сторінках журналу «Народознавчі зошити» та присвячена дослідженню традиційного одягу Карпатського регіону – стаття «Традиційний народний одяг Великобичківських гуцулів». У дослідженні, яке щойно розглядалося, В. Коцан описував традиційний одяг (зокрема сорочку) цього субетносу. У наступній роботі цей опис зроблено глибше та деталізованіше.

Характерним для сорочок цього регіону, за визначенням В. Коцана, було використання конопляного та «трясинного» полотна (для виготовлення останнього використовували одну конопляну нитку та одну нитку бавовни). [4, с. 339]. Із часом, як зазначає дослідник, традиційну сорочку – «ушиванку» витіснила «волоська» сорочка. За малюнком та описом В. Коцана, «волоську» сорочку кроїли з двох полотен, які доточували знизу конопляним полотном – «пудшивком» (від лінії підточки). Для цих сорочок характерне використання бокових вставок на всю довжину сорочки. Горловина мала прямокутну форму – краї рукавів і горловини «обточували» тканиною, формуючи прямокутний виріз. Тканину основи вивершували призбируванням – «морщенням». На передній пілці «морщення» не було суцільним – недекоровану частину заповнювали вишивкою технікою «гладь» (трикутниками, букетами чи вазонами). Для «волоських» сорочок великобичківських гуцулок, за дослідженням В. Коцана, характерне декорування передньої пілки шнурками. За твердженням науковця, вони несуть суто декоративну функцію [4, с. 340]. Основу чоловічого строю великобичківських гуцулів, за визначенням В. Коцана, становила біла полотняна сорочка тунікоподібного крою з розрізом спереду, широкими рукавами та коміром-стійкою. Кроїли таку сорочку, як зазвичай, з

одного шматка полотна – «трясеного» або конопляного (як і жіночі). Лінію плеча «укріплювали» із середини вставками прямокутної форми – «підопліччям». Рукави чоловічих сорочок великобичківських гуцулів кроїли з півтора полотна: біля 48 см. плюс півширини. Рукав по лінії плеча декорувався «морщенням», «стягуванням». В. Коцан зауважує, що техніка «морщення» на чоловічих сорочках дещо відрізнялася від такої ж техніки на жіночих. З 20–30-х років минулого століття серед великобичківських гуцулів поширюються сорочки з відкидним коміром і широким розрізом пазухи. До загальних рис цих сорочок належить декорування вишивкою пазушного розрізу – «нагрудника», плечової частини рукавів і манжети – «дудики». Відмінними рисами цих сорочок були три методи розміщення вишивки на пазухах: вертикальні суцільні смуги, дві паралельні вертикальні стрічки, суцільна вертикальна смуга вишита на правій половині пазухи. Окрім вишивки, чоловічі сорочки оздоблювались обмітуваними дірочками («кукурігами»). Їх уміли робити не всі, а лише майстрині-вишивальниці («ціфермани»). На жаль, В. Коцан не описує цю техніку декорування [4, с. 336].

Висновки. Дослідження одягу має велике значення у загальному вивченні культури, історії, мистецтва кожного народу. Адже одяг, як і його основний і най-

давніший елемент – сорочка, несуть у собі багато інформації, деяка частина якої потребує подальшого вивчення, дослідження та розшифрування. І в цій роботі неабиякими помічниками є періодичні видання, у яких сконцентровано та постійно поновлюється багато цінної інформації. Сорочка – один із найдавніших видів натільного шитого одягу, який є основою складовою чоловічого, жіночого, підліткового та дитячого одягу. Цей одяг, як і його основний і найдавніший елемент – сорочка, несе в собі багато історичної, етнографічної та культурологічної інформації. У ґрунтовному вивченні української традиційної сорочки (зокрема, Карпатського регіону) все потужнішим і науково вагомим виданням стає журнал «Народознавчі зошити» НАН України (м. Львів). У даній статті проаналізовані роботи науковців, які публікувались у журналі з 1995 (року заснування) до 2015 року.

Список використаних джерел

1. Гонтар, Т. Етнографічні особливості Лемківського одягу XIX – 40-х років XX століття / Т. Гонтар // «Народознавчі зошити» – 1998. – № 6. – С. 619–627.
2. Коприва, А. Структурні особливості народного костюму Закарпатських бойків / А. Коприва, Г. Граб // «Народознавчі зошити» – 2007. – № 3–4. – С. 311–315.
3. Коцан, В. Традиційний народний одяг, як прояв ідентичності етнографічних груп українців Закарпаття / В. Коцан // «Народознавчі зошити» – 2014. – № 1. – С. 80–97.
4. Коцан, В. Традиційний одяг Великобичківських гуцулів / В. Коцан // «Народознавчі зошити». – 2014. – № 2. – С. 328–343.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції: 07.06.2017

Шнуренко Т. В. Исследование традиционной сорочки Карпатского региона на страницах журнала «Народознавчі зошити» (Львов).

А Украинская традиционная сорочка имеет яркий знаковый характер, несёт в себе возрастной, социальный, половой, эстетический и профессиональный признаки. Углублённое изучение этой универсальной одежды на страницах изданий этнологического и этноискусствоведческого направления, а именно «Народознавчі зошити» (Львов), является большим вкладом в исследовании традиционной культуры Украины. Часть статей посвящаются изучению народного костюма Карпатского региона: изготовлению материалов, традиции кроя, пошива, декорирования, цветовой гамме, региональных особенностей, обрядовой функции народного костюма и его элементов, основным из которых есть традиционная сорочка.

Ключевые слова: традиционная сорочка; исследование; «Народознавчі зошити»; журнал; Карпатский регион

Shnurenko T. V. Research of traditional shirt of Carpatian region on the pages of the journal «Narodoznavchi zoshyty» (Lviv).

S The Ukrainian traditional shirt has sign character, expressing sexual, age-related, social, aesthetic and professional characteristics. Deep reseach of these universal clothes on pages of editions of an ethnologic and ethnoart-criticism direction «Folklore Notes» («Narodoznavchi zoshyty») (Lviv), is the powerful contribution into studying traditional culture of Ukraine. Some papers are devoted to research of folk costume of Carpatian region: materials manufacturing, traditions of fascion and cutting out, tailoring, ornamentation, range of colours, regional peculiarities, ritual functions of folk costume and its elements. The core of a traditional national costume of Ukrainians is the shirt (sorochka).

Key words: a traditional shirt (sorochka); research; «Folklore Notes» («Narodoznavchi zoshyty»); journal; Carpatian region